

GYERMEKVÉDELEM

A

HÁBORÚ ALATT

ÍRTA

ZOMBORY LÁSZLÓ dr.,

RÓM. KATH. STÁTUSI ÜGYOSZTÁLYVEZETŐ,
AZ ERDÉLYI PÁRTFOGÓ EGYLET TITKÁRA.

*Különlenyomat a «Katholikus Szemle» XXX. évfolyam
II. füzetéből.*

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1916.

AHÁBORÚ az államot és a társadalmat a gyermekvédelem terén új, nagy és sürgősen megoldandó feladatok elé állította. A védelemre szoruló fiatal korú aknák két olyan új csoportja keletkezett, amelyeknek ügyei nem intézhetők az árvák és az elhagyott gyermekek érdekében békés viszonyok között hozott törvények és rendeletek szerint.

Az egyik csoportba a háború miatt a szigorúbb apai ellenőrzést nélkülöző gyermekek, a másikba a harctéren elesett vagy ott szerzett betegségben elhalt katonák árvái, a «hadiárvák» tartoznak.

Sajnálatosan tapasztaljuk, hogy a társadalom, amely minden várakozást felülmúló módon veszi ki a részét a háborús jótékony-ság gyakorlásából, a háború miatt elhagyatott gyermekek és hadiárvák sorsával eddig *aránylag* keveset törődött. Már pedig, amint Szathmári Mór a «Magyarország» egyik legutóbbi számában találóan megjegyezte, «a hadiárvák sorsáról való lelkiismeretes gondoskodás mindnyájunk becsületbeli kötelessége; olyan tartozásról van itt szó, amelynek törlesztéséért az egész nemzet köteles jóállana.

A hadiárvák nagyrésze *mindent* elveszített atyja halálával, az államnak és társadalomnak tehát erkölcsi kötelessége, hogy vállvetett munkával viszont *mindent* megtegyen a hadiárvákért.

De ez erkölcsi indítóokon kívül nemzeti jövőnk szempontjából is sürgősen meg kell találnunk azokat az eszközöket, azokat a módokat, amelyekkel a hadiárvák tervszerű erkölcsi és testi neveltetését biztosíthatjuk.

A háború miatt beálló abnormálisan nagy emberveszteség miatt is *elsőrendű* feladata az államnak arról gondoskodni, hogy a jövő generáció, tehát a mai gyermekek lelkileg és testileg minél értékesebb egyénekké váljanak.

Elég általános a vélemény, hogy a hadiárvák sorsával érdemlegesen tulajdonképpen csak a háború befejezése után lehet majd foglalkozni, amidőn pontos statisztikai adatok szolgálhatnak a megteendő intézkedések alapjául. Szerény nézetünk szerint ez *végzetes* tévedés, amely a hadiárvák helyzetének nemismeréséből ered. A háború végéig, amit ma még senki sem sejt, nem várhatunk; de különben is az eddigi másfél év tanulságai is elég útmutatást nyújtanak nekünk a hadiárvák kérdésével való foglalkozáshoz. Sőt amint kiváló büntetőjogászunk, *Finkey Ferenc dr* nagyértékű tanulmányában kifejti, már most kell sürgősen foglalkoznunk ama legcélszerűbb tennivalókkal, amelyekkel a hadiárvák sorsa, jövője biztosítható.

A hivatalos közlések szerint 1915. május 30-áig volt összesen 13.394 hadiárva, egy negyed év múlva azonban ez a szám megkétszereződött s azóta állandóan emelkedik. Ennek oka abban rejlik, hogy amíg kezdetben főleg az ú. n. sorkatonaság került a tűzbe, tehát túlnyomóan nőtlen emberek, később azután az idősebb, családos katonakötelesek is mind nagyobb számmal kerültek ki a harctérre s így a hadiárvák létszámának fokozott emelkedése várható. Figyelembevéve továbbá azt is, hogy az elesettek túlnyomó százaléka a legénységi állományhoz tartozott, míg az elesett tisztek száma természetesen jóval kisebb, megállapíthatjuk azt is, hogy a hadiárvák legnagyobb része a szegényebb néposztályból kerül ki.

A tisztek árvái számra nézve is kevesen vannak és a tényleges állományhoz tartozó családos tisztek anyagi helyzete általában kedvező, amiért a tisztek árváiról való gondoskodás rendkívüli nehézséget nem fog okozni.

Annál szomorúbb a szegényebb sorsú hadiárvák helyzete úgy a városokban, mint a falvakban. Igaz ugyan, hogy a hadbavonultak itthonmaradt családtagjairól egyrészt törvényhozásunk intézkedett (1882: XI., 1887: XX., az ezt módosító 1907: XVI. 1912:LXVIII. és XLV. t.-c), másrészt különböző miniszteri rendeletek (161.000-1914. sz. belügyminiszteri rendelet; 100.000-1914. sz. pénzügyminiszteri rendelet) és maga a jótékony társadalom is segítségükre siet. Az a segély azonban, amit a hadiárvák és a hadbavonultak itthonmaradott családtagjai kapnak,

¹ Finkey Ferenc dr. : A patronage a háború alatt és a háború után. Pécs, 1915. Különlenyomat a «Bűnügyi Szemlé»-ből.

mint ismeretes, oly csekély, hogy városhelyeken azzal igazán alig segítünk egy többgyermekes családon. Aki egy kis fáradságot vesz magának arra, hogy betekintsen a külvárosi részek egészségtelen lakásaiba, az hamarosan tiszta képet alkothat a szegénysorsú hadiárvak helyzetéről. Az elsődrendű élelmicikkek hihetetlen megdrágulása miatt táplálkozásuk- a legsilányabb; ruházkodásra, fűtésre, tisztálkodásra ugyancsak nem telik. Az anyák közül aki teheti, főleg városokban, egész napon át gyárakban vagy máshol dolgozik, a gyermekei minden felügyelet nélkül csatangolnak az utcákon. A lábbadozó osztagok barakjai körül állandóan nagyszámú lerongyolódott gyermek tanyázik, különösen fejletlen 10-12 éves leánykák, kik közül közelebről egyik vidéki városunk rendőrsége több olyant fogott el, akik 2-3 hét óta *állandóan* ott tartózkodtak. Sok nagyobb, 9-12 éves gyermeket elvon anyja az iskolától s nehéz munkákat végeztet velük, hogy így is pénzhez juthasson.

A felügyeletnélküli városi gyermekek nem egy helyen betörőbandákat szerveznek a mozikban látott rémtörténetek hatása alatt s a lapokból nem egyszer olvashatjuk megismételődését annak a megrendítő esetnek, amely két éve Debrecenben játszódtott le,¹ amidőn ugyanis elfogtak egy 12-14 éves gyermekekből álló bandát, akik a moziban látottak mintájára kieszelt rablógyilkosságot csakis azért nem hajtották végre, mert kiszemelt áldozatuk nem volt otthon. Sok városi anya pedig azt a szörnyű bűnt is elköveti, hogy a kapott segítséget cifrázkodásra, szórakozásra használja, mialatt gyermekei nyomorognak.

Falun más bajokkal találkozunk. A hiányos táplálkozás miatt a városokban is feltűnően nagy a *gyermekhalandóság*; ez a jelenség azonban a falvakban a háború alatt sok vidéken fokozott arányban mutatkozik. Ennek oka nemcsak a köznépek nagyfokú tudatlansága az egészségügyi ismeretekben, hanem főleg az a szégyenletes körülmény, hogy a falusi nép eddigi táplálékának nagyrészét (tejfélék, tojás, csirke) *saját családjától elvonja s a városba viszi uzorás áron eladni*. Természetes» hogy az így elgyengült gyermekek minden járvány iránt fogékonyabbak, szervezetük kevesebb ellenálló erővel bír s a gyermekhalandóság olyan mérveket öltött máris, hogy a kormánynak a kérdés tanulmányozására külön szakközegeket kellett kiküldeni.

¹ Fiatalkorúak debreceni felügyelőhatóságának V. sz. kiadványa, 1913.

A falusi fiúgyermekeknél, amint ezt több vidékről hallottuk, kifejlődik bizonyos koraérettség, gög, elbizakodottság; mivel a falusi legények csaknem mind bevonultak katonai szolgálatra, az otthonmaradt éretlen 13-14 éves gyermekek akarják betölteni helyüket a falu társadalmi életében. (Mulatozás, korcsma, stb.)

S ha helyesen is mutatott rá *Angyal Pál*¹ egyik cikkében arra a statisztikai adatokkal igazolható tényre, hogy a háború alatt a bűnesetek száma (ide nem értve a hadseregszállítók lelketlen visszaéléseit) jelentékenyen csökken, másrésről azt tapasztaljuk, hogy a fiatakorúak kriminalitása állandóan emelkedik. A fiatakorúak több bírāja panaszkodott már emiatt.

Megállapíthatjuk tehát, hogy főleg a szegénysorsú hadiárvákat és a hadbavonulás miatt az apai szigort nélkülöző gyermekeket *az erkölcsi romlás és a testi elsatnyulás* biztos veszedelme fenyegeti.

A háború folytán különös védelemre szoruló gyermekek helyzetének ilyen nagy vonásokkal való ecsetelése után rátérhetünk amaz intézkedések ismertetésére, amelyeket az állam a gyermekek érdekében eddig tett, rámutatva azokra a feladatokra is, amelyeknek megoldása szerény nézetünk szerint az állam leg-sürgősebb teendői közé tartozik.

A legelső lépésnek tekinthetjük e téren az Orsz. Gyermekvédő-Ligának azt az elhatározását, amely szerint a minisztériumnak felajánlotta segítségét a hadiárvák érdekében.² Kezdetben tényleg az illetékes hatóságok igénybe is vették a felajánlott segítséget s a hadiárváknak (1915. május 30-án) 2.01 százaléka lett állami gyermekmenhelyeken elhelyezve. Lehetek és talán lesznek is sporadikus esetek, amidőn a hadiárvák érdekében sürgősen igénybe kell venni az állami menhelynek és a Ligának segítségét; nézetünk szerint azonban célszerűtlen lenne a hadiárvák ügyeinek *végleges* intézésével a Ligát megbízni. Nem a Ligával szemben oly sokaknál tapasztalható ellenszenv mondatja ezt velünk, mert azt tartjuk, amit a Ker. Szeretet Orsz. Gyermekvédő-Művének igazgatója is kiemelt a legutóbbi közgyűlésen,³ hogy t. i. az állami gyermekvédelmi intézményeknél tapasztalható bajok nem a pusztá kritizálással, hanem a munkában való intenzív részvétellel küszöbölhetők ki legsikeresebben. Tehát csakis az

¹ «Bűnügyi Szemle» 1914. okt. 15. számában.

² Rottenbiller Fülöp dr. előterjesztése a Liga idei közgyűlésén.

³ «Kath. Gyermekvédelem,» V. évf. 9. sz.

alábbi tárgyilagos okok miatt nem tartanánk szerencsés gondolatnak a liga megbízatását:

1. kínosan sértő és megszégyenítő volna egy nemzet részéről az *elhagyottak csoportjába* sorolni olyan gyermekeket, akiknek atyja a nemzet védelméért halt hősi halált;

2. az «elhagyott» gyermekekre vonatkozó rendelkezések csak a gyermek 15. évéig gondoskodnak a gyermek védelméről, ellátásáról, tehát addig a korig, amikor az egyéniség kialakulása kezdődik s amikor a tervszerű nevelésre *legtöbb* szükség van;

3. az elhagyott gyermekek tartásáért oly csekély összeget fizetnek, amint ez ismeretes, hogy azért nem lehet mindig megbízható családokat kapni olyan gyermekek számára, akiknek nagy többsége társadalmi helyzeténél fogva más viszonyokhoz volt szokva, mint a tulajdonképeni «elhagyott» gyermekek;

4. nemzeti jövőnk szempontjából elengedhetetlen, hogy a hadiárvák *egyéni*leg kezeltessenek, egyéni hajlamaik, tudásuk szerint neveltessenek; ezzel pedig homlokegyenest ellenkezik a menhelyi kezelés nagyrészt stereotip irányzata;

5. gyakorlati adminisztratív szempontból sem volna szerencsés megoldás a Liga és a menhelyek ügykörét ilyen óriási és feltétlenül külön szerveket igénylő munka odaátalásával megzavarni.

Nagy elismeréssel kell megemlékeznünk a 161.000—1914 számú belügyminiszteri rendeletről, mely a hadbavonultak kiskorú gyermekeinek fokozott gyámhatósági védelme tárgyában sok üdvös intézkedést tartalmaz. A rendelet két főrésztre osztható. Az elsőben a hadbavonultak családtagjainak járó segélyek kiutalására vonatkozó intézkedések között különösen fontos, hogy a gyámnak kötelessége a segély kiutalása iránt intézkedni és *ellenőrizni az anyát, hogy a segélyt a kiskorúak érdekeinek szemmel tartásával használja-e fel*. A második részben a harctéren elesett, sebesülés vagy hadifáradalmak következtében elhalt vagy eltűnt tisztek és a legénység gyermekeink igényei s az érdekükben teendő intézkedések állapították meg.

A hadiárvák részére megállapított összegek oly minimálisak, amint az a napilapok közléseiből is ismeretes, hogy azokkal sorsukon *úgyszólván* semmit sem segítünk. A rendeletnek e második részéből kiemelendőnek tartom a következő rendelkezéseket.

a) a gyám köteles haladéktalanul kérést beadni a hadiárvák nevelési járulékának kiutalása iránt;

b) köteles minden rendelkezésére álló eszközzel odahatni, hogy a társadalom érdeklődését a hadiárvak iránt felkeltse, az árvák neveltetésére vagy örökbefogadására vállalkozó jótékony családokat köteles felkutatni és a gyermekek ily irányú elhelyezését biztosítani ; a tisztí főügyész ilyen esetekben díjmentesen fog közreműködni ; olyan családok után is kell érdeklődni, akik saját körükben nem nevelhetik ugyan a gyermeket, de hajlandók megfizetni a kiskorúnak a menhelyen leendő elhelyezésével és gondozásával járó költségeket;

c) szigorú kötelessége a gyámnak felügyelni arra, hogy a kiskorú a züllés lejtőjére ne jusson; a gyámoltak helyzetéről évenként részletes beszámolót köteles készíteni:

Olyan intézkedések ezek, amelyek az árvák érdekeit valóban szeretettel karolják fel. Az árvaszékek meg is tették mindent saját hatáskörükben. Ha azonban figyelembe vesszük a hadiárvak növekvő nagy számát (havonként vármegyénként *átlag* 200-250-nel növekszik a létszám), az árvaszékek működésének a szervezetben rejlő lassúságát, *a nagy mértékben megfogyatkozott tisztviselői kart*, úgy beláthatjuk, hogy e rendeletben foglalt intézkedések gyors foganatosítását az árvaszékektől senki sem kívánhatja. A hadiárvak nevelésénél különös figyelemmel kell lennünk arra, hogy ennek a nevelésnek az irányai a gyermek *egyéniességének* gondos megfigyelése alapján állapíttassanak meg. Ez pedig az árvák nagy számánál óriási feladatokat róna az árvaszékekre.

Megfelelő új intézeteink még nem létesülhettek s az eddig árvák és szegénysorsú gyermekek számára létesített 190 intézet (9551 férőhellyel) az eddigi igényeknek sem felelhetett meg. Egy-egy ilyen intézetbe a folyamodók 5-10 százaléka is alig volt felvehető.

A háború folytán elhagyatott és árvagyermekek érdekében nézetünk szerint az alábbi intézkedéseket kellene megtenni:

Városhelyeken a tanítóóság irányítása s a társadalom közreműködése mellett napközi otthonok alakítandók a szülői felügyeletet nélkülöző gyermekek foglalkoztatására.

Addig is, amíg gyámi törvényünk a fiatalkorúak bíróságáról szóló törvényi szellemével és a gyermekvédelmi mozgalmakkal harmóniába hozva revízió alá kerül, elengedhetetlenül

¹ 1913. VII. t.-c.

szükséges minden árvaszéknél kinevezni egy fizetési tisztviselőt, aki mint a *hadiárvák gyámja*, hivatva lenne minden, a hadiárvák érdekében teendő intézkedés kezdeményezésére, illetve bizonyos esetekben azok végrehajtására is. Ennek az állásnak ügykörét könnyen össze lehetne egyeztetni az árvaszékek működésével. A hadiárvák gyámjának kinevezésénél különösen *az egyéni rátermettséget kellene figyelembe venni s a közjó szempontjából kívánatos volna, hogy legalább ez állás betöltésénél ne érvényesülhessen indokolatlan protekció*. A hadiárvák gyámjának kötelessége lenne a társadalom s a jótékony egyletek bevonásával a legmesszebbmenőleg végrehajtani a fentemlített belügyminiszteri rendeletet. A hadiárvák *nagyrésze* olyan helyzetben van (*sokszor az anyjánál is*), hogy jobb környezetbe való elhelyezése a gyermek testi és lelki fejlődése szempontjából sürgősen szükséges. A hadiárvák gyámja nemcsak a gyermekek nyilvántartását vezetné, de a társadalom buzgó közreműködésével ellenőrizné a hadiárvák anyját, illetve hozzátartozóit, hogy a gyermek érdekeit szem előtt tartják-e. A hadiárvák *egyéniségének*, viszonyainak figyelembevételével megállapítaná, hogy mily irányú kiképzetésben részesüljön a hadiárva. Tagadhatatlan hogy a hadiárvák között is lesznek olyanok, akiknek intézeti nevelése lesz kívánatos, épen azért szükséges lesz egy-két új intézet létesítése,¹ főleg iparospályára készülő fiúk számára továbbá egyes *régi, eredményesen működő intézetek rekonstrukciója, kibővítése*, új alapítványok, ösztöndíjak létesítése. Ez az átalakítása már meglévő, életképes intézeteknek az államnak sem kerülne olyan sokba, mintha sok, egészen új intézetet kellene létesítenie és *gyorsan* keresztülvihető is lenne.

Emellett azonban a leghatékosabb megoldásnak azt tartanánk, ha a hadiárvák örökbefogadó gyermektelen házasársaknál vagy a gyermek nevelését bizonyos időre biztosító jótékony családoknál nyernének elhelyezést. Ez a legideálisabb megoldás, mert a gyermek így a családi körben marad, élvezve a családi nevelés összes előnyeit és jövője is biztosítva lesz s ami meg gyakorlati szempontokból fölötte fontos, a hadiárvák ilyen elhelyezése *azonnal* keresztülvihető. Ez pedig sokszor a gyermek megmentésével egyértelmű.

Az Orsz. Gyermekvédő-Liga nemcsak a háború alatt, de ezt

¹ L. Finkey F. dr. fentidézett tanulmányát.

megelőzően is tett ily irányú kísérletet s nem minden eredmény nélkül. Nagy melegséggel, szeretettel foglalt állást a Ker. Szeretet Orsz. Gyermekvédő-Művének megteremtője, elnöke, *Rajner* püspök úr is amellet, hogy a hadiárvak, ahol csak lehet, a család körében hagyassanak. Csak természetes, hogy ahol magasabb szempontok miatt ez nem lehetséges (sok gyermek, nagy nyomor, erkölcsi veszély), ott ismét csak az a legjobb megoldás, ha a gyermek bár idegenbe, de legalább jó családi körbe kerülhet.

Annak illusztrálására, hogy a hadiárvak elhelyezése családknál mily szépen kivihető, legyen szabad e helyen röviden ismertetnem azokat az eredményeket, amiket az erdélyi részeknek egyik legnagyobb kulturális egylete, az Erdélyi Pártfogó-Egyesület (Kolozsvár, kir. ítélőtábla) e téren elért. Az egyesületnél rövid idő alatt csaknem 200 család jelentkezett hadiárvak örökbefogadására, illetve bizonyos ideig tartó nevelésére. Az egyesület az árvák kihelyezésénél a legmesszebbmenő lelkiismeretességgel jár el; meggyőződik a jelentkezők megbízhatóságáról; a gyermek egyéniségének figyelembevételével és az anya, vagy a rokonok meghallgatásával szerződésileg biztosítja a gyermek bizonyos irányú kiképzését, sőt felkéri a gyámi tisztség elvállalására³ ama helység lelkészét, ahol a gyermek elhelyezést nyer, hogy így állandóan figyelemmel kísérhesse a gyermek sorsát. Minden időkre kedves emlékek lesznek azok a megható levelek, amiket az egyesület hadiárvakat kérő családoktól kap.

Különösen a papságra vár itt szép feladat. A papság nemcsak a hadiárvak elfogadására buzdíthatja eredményesen a hívet, de ahol szükséges, a legjobban eléri, hogy nyomorgó hadiárvakat édesanyjuk kedvező viszonyok között élő családokhoz kiadjon. A kath. papság, mentes lévén a családi gondoktól, a nemzetmentés e nagy munkájában fényesen kivehetné a részét.

De a gyermek kihelyezését, bármily szép munka is, *csak* társadalmi úton elvégezni nem lehet. Helyesen jegyzi meg e pontnál *Kun Béla dr.* min. tanácsos a Szab. Lyceumban 1915.

¹ Az Orsz. Gyermekvédő-Liga 1913. évi jelentése.

² «Kath. Gyermekvédelem.» V. évf. 9. sz.

³ Csanád vármegye felírt a belügyminisztériumhoz, hogy a hadiárvak mellé külön pártfogókat rendeljen s erre a tisztségre a lelkészkedő papságot kérték fel a megye területén. Tudtunkkal ezt más vármegyék is megtették.

szept. 18-án tartott beszédében, hogy ez olyan tervszerű, egyöntetű munkát igényel, amit csakis intézményesen lehet biztosítani kinevezett tisztviselőkkel s a társadalom támogatásával.

Fokozott figyelemmel kell lenni arra is, hogy a hadiárvak valláserkölcsi nevelése igazán intenzív legyen; hasonló gond fordítandó testi fejlődésükre is.

A jövő generáció egészségügyi nevelése szempontjából az alkoholelleni küzdelmet az oktatás egész folyamán az eddiginél sokkal intenzívebbé kellene tenni; elengedhetetlenül szükséges volna az egészségtani ismereteknek tervszerű, *gyakorlatias* tanítását az oktatás legalsó fokán megkezdeni s a tanulók értelmi fejlettségéhez mérten bővíteni. Az elemi és különféle középfokú iskolákban sok szomorú tapasztalatot szerezhettünk arra nézve, hogy az egészségügyi ismeretek szempontjából mily károsan nagy tudatlanságban nő fel az ifjúság.

Az ifjúság erkölcsi fejlődése szempontjából szigorú rendszabályokat kellene életbeléptetni a mozik ellen. Külön az ifjúság számára rendezendő előadásokon kívül mindkét nembeli ifjúság legalább 16-17. évéig eltiltandó lenne a mozik látogatásától. A mily nagy kulturális munkát végezhet a mozi ismeretterjesztő, tudományos vagy nemesen szórakoztató előadásaival, époly, sőt százaszorosán nagy kárt, pusztítást visz végbe rablótörténetek, betörések, gyilkosságok, házasságtörések s a modern bűnök raffinaít módjainak vászonrahozatalával. Fiatalkorúak bírától hallottam, hogy a városi gyermekek legnagyobb része azért lop, hogy a moziba mehessen. A háború miatt elmaradt IV. Orsz. Patronage-Kongresszus lett volna hivatva ez ügyben konkrét javaslatokat kidolgozni,² ha ez most bizonytalan időre el is marad, ez ügyben sürgős intézkedésre van szükség s reméljük is, hogy *Balogh* igazságügyminiszter úr, akinek nevéhez fűződik a magyarországi patronage mozgalom szervezése és a fiatalok védelmét előmozdító törvényes intézkedések egész sorozata, meg fogja találni a kérdés szerencsés megoldásának is a módját.

A tanulóifjúság érdekében kívánatos lenne a tanító- és tanítónőképzés olyan irányú revíziója, hogy a népnevelők kiképzésének alapja a gyermek szeretetére és a hivatás szeretetére

¹ Közölve az «Ügyvédek Lapja» idei évf. 48., 49., 50. számaiban.

² Lásd «A IV. Országos Patronage-Kongresszus iratai. Kolozsvár, 1914. I. és II. kötet.

való buzdítás legyen s ne fordulhassanak elő olyan esetek, hogy a tanítónő *őnagysága* (sok helyt kívánnak ilyen címzést még elemi iskolákban is) vesszővel fenyegeti meg azt a kis gyermeket, aki bizalommal feléje közeledik és a drága kosztümben levő tanítónőt meg akarja ölelni. Bár történtek e téren bizonyos változások, mindazonáltal a tanítóképzést az ifjúság szempontjából sokkal gyakorlatiasabbá kellene tenni.

Ezek volnának azok a főbb intézkedések,¹ amelyeket a hadiárvaik érdekében meg kellene tenni. De nemcsak kellene, hanem *meg is lehetne tenni*. Amidőn a *nemzet jövőjéről* van szó, nem jöhet számításba az a három-négyszázezer korona, amibe az államnak az új állások szervezése évenként kerülne, kivált akkor nem, ha az államhatalom szerencsés kézzel megoldaná a háborús jövedelmek megadóztatását.

Ha az itt ismertetett megoldási módoknál mások kedvezőbbeket tudnak ajánlani, vagy egyes javaslatokra nézve ellentétes véleményen volnának is, abban a hadiárvaik helyzetének minden ismerője igazat fog adni, hogy *ennek a kérdésnek a megoldását halogatni nem lehet, itt gyors intézkedésre van szükség, ha meg akarják menteni azoknak a hősöknek az árvaikat, akik életüket áldozták a hazáért és miérettünk*.

¹ A hadiárva leányok érdekében teendő különleges intézkedésekre e helyen az anyag nagysága miatt nem térhettem ki. Részletesen foglalkozik e kérdéssel e sorok írójának «A hadiárvaik védelme» c. tanulmánya.